رەخنەو پێشنیار

سەباح یاسین

نێچروان بارزانی لە لێدوانی ڕۆژیی 28-12-06، لە کەناڵی زاگرۆس، چەند بۆچوون و پرسیاری بەراستگۆیانە وروژاند. یەك لەوانە، بەراشکاویی داوای یارمەتی لە کۆمەڵگای کوردی کرد کە هاوکاری دام و دەزگاکانی حکومەت بکەن، وەهەروەها بێ توانایی دەوڵەتیشی ئاشکراکرد لەوەی کە لە دووجادە زیاتر شتێکی تری نەکردوە، پەیمانیشی دا کە هەوڵی باشکردن و پشتیوانی لە پرۆسەی چاکسازیی بکات.هەرلە لێدوانەکەیدا ئاماژەیی بە ڕێکخستنی داتا بەیسێك دا کە زانکۆی کوردستان ئامادەی دەکەن وەك هێوایەك تا لە داهاتوودا بێتە سەرچاوەیەك بۆ لێکدانەوە و پلانی دانان هەر پڕۆژەیەك کە بیر لێ دەکرێتەوە بە جێ بە جێ بکرێت.

لەمەر ئەو هیوای ئەوەوە من زۆر ڕووناك بین نیم، چوونکە دام و دەزگاکنی زانکۆی کوردستان کە لەسەرتاوە پاشقول لە یەکتری بگرن بۆ ئەنجام دانی مەبەستی تایبەتی و بەرێوەبەرایەتی نێچرڤانیش لیێ بدەنگ بوو، ئەوە دەگەیەنێت کە بناغەیەکی لاواز گەر زوو بەزوو بەربڕنەکرێت دوور نیە وەك زانگو لە بار چووکەیی حکومەتی یەکیتی لێبەسەربێت. جا گەر مەسەلەکە هەر کۆتایی هانین بێت بە پارەیی نەوت ئەوا جاکترە پارکەیی لەو گوندە بچووکان سەرفبکەن کە سالانێکی دوو و درێژ وەك پێشمەرگە بەخێوی کردون.

برۆژەکە گەر کاك عمر فتاح لە بەفیروودانی ژیان سالێك ئەو قوتابێکان و ئەو پارەی نەوتەی کە سەرفیان کرد کەمێ بیر لە هەلسەنگاندیی لا دروست بو ئەوە چاکە کاك   نێچرڤان بەرزانی هەندیی پرسیاری لەو رووە لێبکات.

 کوردستان گەر گەشەبکات ئەوا ئەبێت لە بیر لەو توانا لاوازانە بکات کە رابردویکی بەرهەمهانین هەبوو ، ئەوساکە ئەوان بکاتە ماستەر بلان و ئەزموونیان بکاتەوە. ئەو کارەش بە خەڵکی کارکەر د ەکرێت کە لەو بوارانەوە قاڵی کارکردن بوون. جا پرسیارەکە ئەوە دولەتەکەیی نێچرڤان ئامادەن خۆیا تێدا تاقیبکەنەوە و داهێنانێك بکە کە داهاتوو هەبێت. گەرچی تا ئیستا هەردوو پارتە قارەمانەکە نەیان توانیەوە کارەبا و ئاو کە لەمرۆدوندیادا چارەسەریی لە چەند مانگێگدا دەکرێت بەلام زەلیلانە وەلامیکیان پێنە بوو؟ ئەوندەی لە هەواڵەکان دەردی دەخەن کونتراکتی چاکردنی کار عایدە بە گروپ دیکچەین ئەوانیش کارەکەیان بۆ هەموو عیراق هەربوویە هەر لێدوانێك بارتی و یەکێتی دەیەکەن هەر مراوغەیی سیاسی لە خەڵکی کوردا. لەوەش خراپترئەو مەلاین پیل و پاتریی کە لێروە لەویی مرۆڤی ئاسای بە غەشیمان فرێدەدەدا ، دەبێتە سەرچاوە شیرپەنچە بۆ منداڵەکانیان لە داهاتووتدا. لێرەدا دووخاڵ پیشنیاری نێچیرەڤان دەکەم. یەك کشتوکاڵ و ئەوی تریان پەروەردەی منداڵ و قوتابی لە خێزانەوە و تا زانگو وە ژیانی کارکردن.

کشتووکاڵ و ئاژەڵداری بەگوێرەی لێکۆلەرەوە ئەورپایەکان زیاتر لە (9800) ساڵ لەوبەرەوە لە کوردستان دەستی پێکردوە. لە و کاتانەشەوە کە سامەرو هۆریەکان و هایتیەکا لە بەینی دوو رووباری فرات و دیجلەدا ژیاون ناوی خواوەندێکیان (ئاو) بووە. جا وشەی ئاو لە ‘ئایە’ ئەو سەردەمەوە بۆ ئێمە ماوەتەوە کە ئاوەدانیەت"شارستانیەت" لێوە گەشەیی کردوە. لەو سەردەمانەوە ئاویی لە کوردستاندا هەیە و جۆرێك لەشارەزایی ئاوەدانی ژیانی ئەزموونکراو هەیە کە لە رووی زانیاری کشتووکاڵی و ئاژەڵداریەوە کە دەکرێت سودیی لێوەگیرێت. جا گەر هەوڵی دوزینەوە ئەو زانیاریان بدرێ و لە کێڵگەیی نموزەجیی بۆ ئەو جوتیارانەوە ئامادەکرێت و بە هاوکاریی زانکۆی رێکخرێت ، نەك ماموستا بەسەر زانیاریی کردنەوە، ئەوا   دورنەیە ئەو زانیار رێکخرێت   و رۆحیی مۆدێرن بەبەردا کرێت کە دەتوانێت سەروەتێك بێت لە جیی ئەو دەردی بڵاو بوونەوە موادی کیمایی کە ئەرز لە ماوەیەکی کورتدا دەکوژێت.

مەبەستم بڵێم ، هەندێك جوتیار و ئاژەڵدار لە گوندەكاندا هەن كە زانستی كولتوری بەخێوكردن و گەشەی كشتوكاڵ هەیە و تا ئەم سەردەمە پاراستیانە، ئەو زانستانە رەگی شارەزایی و توانای ئەزموون كراوی رابردوویی سەركەتووی هەیە، كە دەكرێت بخرێتە بەرچاو وە بكرێتە پرۆگرام تا جووتیار و ئاژەڵدار تر بۆ گەشدان بە كاری بهێنن. بۆ ئەو مەبەستە دەكرێت لیژنەیەك لەو گوندیانە كە تا ئیستا لە كاردا یان لەكاردا نەماون بەلام توانایی بیركردنەویان هەیە كە كشتوكاڵ و ئاژەڵ داریی پەرەیی پێدەرێت كۆكرێنەوە لە كێڵگەیەكی نوزەجی.

ئەو كێڵگەیی نموزەجیەش دەكرێت زانیاریەكی ئەزموونكراوەكان تۆماربكات و بێتە جیگەیی تاقی كردنەوەی راستەوخو بۆ قوتابی ئامادەیی و زانگۆكانەوە كشتوكاڵیەكان تا بیر لەو داهاتوو بكەنەوە بۆ كاركردنیان نەك بە پەیرەو كردنی دەزگا تەمەڵیەكانی رامیاریی دوڵەتی رابردو كە بۆ ئێوە وەك میراتێكی ترسناك ماوەتەوە.
دیارە دەبێت پەرلەمان نەترسانە بریار چارەسەری ئەرزی كشتووكاڵی لە كوردستاندا بكات، چوونكە بەعس كە بەمەبەستەوە جوتیاری لە كوردستاندا هەڵتەكان و لەم ساڵانەیی دوایشدا مشەخۆرانی خۆماڵیەكانیش بەناویی سیاسەت و بە پارەیی دزی ئەرزێكی زۆریی كشتوكاڵیان داگیركردوە كە رێگرە لەبەردەم گەشە كردنی كشتوكاڵ و ئاژەڵداری لە داهاتوودا دەگرێت. بۆیە بە دەزگا كردنی ئەرز كە سەچاوەیەكە بۆ كشتوكاڵ و ئاژەڵداری ئەبێت دامەزرێت ئەگەر نا ئەو كۆمەلگایە دووكەڵ خۆر لە زیاد بووندا دەبێت تا دلۆپێك نەوتی لەو خاكەدا مابێت. چوونكە بە ناوی بازاری ئازاد و هاندانی چینی ناوەند، ئەمەریكیەكان پرۆسەیەكی خراپی گەشەی كومەلەیەتی خستۆتە ناو وەلەگەڵ رۆژگاریشدا وەرچەرخاند زۆر گران تردەبێت.

1. سیستمی پەروەدە دوو لایەنە، یەكێكیان شێوازی پەروەردەی مندالْ لە پێنج ساڵی یەكەمدا كە لەماڵەوە دەست پێدەكا و دایك و باوك بەردی بناخەیە ئەو گەشەیی نەوەكانی داهاتوو دادەنێت. جا هەوڵدان لە گەڵ دایك و باوكدا پێویستە هەڵسەنگێنرێت كە چۆن خێزان دروستكەن. خێزانی كوردیی كە تا ئیستا بەچاو ساواوە مامەڵە لەگەڵ منداڵیان دەكەن و رەچاوی ئەو توانا شاراوەیی منداڵ ناكەن لەبەر ئەوە ناتوانن هاریكاری پێویستی منداڵەكانیان بكەن. بۆ نموونە لە ئێستادا دەزانرێت كە ساوایەك دەماخی زۆر لە گەشەكردوترین ڤیدوكامیراكی ئەلەكتورنی هەیە لە گرتنی وێنەو و تومارکردنی دەنگدا زانیارییدا، جا ئەوساوایە چوون دەبینیت و چی پێ دەوترێ وە چون گوێ بودەگیێتر و چی دەخرێتە بەردەمی لەو پێنج ساڵەیی ژیانی ماڵەوە، بناغەی داهاتووی ژیانی دیاریی دەكات كە بێتە بیركەرەویەك داهێنەر یان چەك هەڵگرێكی گوێگر بۆ هەر كەسێك كە پارەیی بداتێ. ئەولاوازی و نەزانینەیی خێزانی كوردیی گەورەترین دەردە كە مرۆڤی خۆرهەلاتی ناوەراست بە دەدردیەوە دەتلیینە و سەركردیاتی و بە ناو رێكخراویی سیاسی و دینەكان هەوڵدانیان نەیە كە تێبگەن و بیر لە گۆرانیی بكەنەوە.

A. وەرچەرخاندی ئەو پەروەردەیە پەیوەندی بە گەشەی و رۆڵی ئافرەت هەیە كە ئاشناكردنی ساوایا بە توانایی خۆیی و هارێكاریكردنەیەوە گاگۆڵكێوە تا بە گۆر گەیشتن. بۆیە پشتیوانی كردنی ئافرەت و متمانە پێ كردن و بەشداریان لە شێوەیی پەروەدیی نوێ بنچنە بۆ دەرگا كردنەوە لەسەر ئەو توانا شاراوانە كە سەرنجی ساوی رادەكێش بەرەوە داهێنایی دوایی كە تێدا دەردەكەوێت .

منداڵ له ساوایەوه تا تەمەنی سیانزه ساڵیەوه له ئەبستراکیەتی زمان بیر و دین ناگا وه سەپاندیی ئەو بۆ چوونانه زیاتر دووریی ئەخاتەوه لەو بوچوونی پێغەمەر که دەڵێت "گەر زانست له چێنه بۆیی بچوو". بەزۆر فێرکردنی دیین متمانه له منداڵ سەندن و کردنی به ئامارازیی ئایدۆلوجی که فاشی و دینەیەکان به شیوازیی جودا بەسەر منداڵەکانیاندا دەیی سەپین، جا چاکه دەوڵەت و پەرلەمان ئەو زۆرکاریی له ماڵ و قوتانخانه قەدەغه بکات.

B. قوتابخانەی سەرەتایی وەك خۆرئاوا چاك منداڵ لەرێگەیی گەمەوه فێری خوێندنەوه و بیرکردن بکا تا منداڵ که لەدەورەی گەشەیی بەستەنەوه وێنەکانیی خۆیی هەستی پێدەکات بخاته قاڵبی گەشەیی بیر وەك ئەو فنتازیه هەرم مناڵه به جورێك هەیەتی نەك ڕیزکرین وەك کۆرس تا له دوایدا ببنه ئەندازیار و دکتۆر و مامۆستا و کارمەندیی نەزان که کاریی شاریی بێکار لەمرۆدا ڕاناپەرێن. منداڵ لەرێی گەمەوه ئاشنا دەبێت به توانای خۆی و هاندانی ئەو توانایه بەرەوه ئاشنابوون به توانا و حەزی خۆی دەیبات که بیرکردنەوەو داهێنان، مرۆڤ بوونەوەرێکه که بیر دەکاتەوه.

له شارستانیەتی رابردوو له کوردستاندا ئاژەڵدار، کشتوکاڵ, وه نوسین, و کانزا توانەوەیان هەبووه بێ ئەوەیی زانگو وەك ئەمرۆ هەبوو بێت. بەڵام به دوایی تێك شکاندیی شارستانیەتی رابردو و بەردەوامیەتی شەر کۆمەڵگایی ئێمه له وەدەچی هەر لەسەرکوپی رابردوو به نیوه چڵێی ژیانی کردبێت. بەڵام که لەئیستا دەکرێت هەندیی لەو رۆحی رابردووه که نوزەیەکی کولتور و ئاسەوارێکی زمانیه هەیه، سەرچاوەیەك بێت بۆ خۆ بنیاد نانەوه.

C. به بڕوایی من باشه سەرۆکی دوڵەت کورس بۆ لاوان بکاتەوه که خێزان دروست دەکەن لەسەر شێوازیی پەروەدەیی و کورسەکان له سەربنچینه و دیالوگ بێت تا ئەو لاوان ئاڵوگوری فەنتازیی خۆیان بکەن، ئەوکاته دو ئاشنایی به لەوازیی پەروەردەیی منداڵی خۆیان بکەن و دوبارەیی نەکەنەوه و هێواش هێواش ئاسەواریی تێك شکاویی رابردو رێگه چارەیەکی کولتوریی بدۆزیتەوه له جیی ئەو پەوەندیه سەپاوانه که توانای مرۆڤ هەر بەڵاویی دەکوژێت. دیار گەر دوڵەوت و پەرلەمان بیر لەو دەسگایانه بکەن ئەو مهندیس و دکتورەکان و ماموستاکان بیر دهێنەرانەیان دەبێت نەك لاسیی خۆر ئاوا که وەگرتنی شاهدیەوه و شەهادەش ئەو ماڵکاولیه که ناویی شار و کوردستانێکی تریی لێنراوه.

D. لەگەڵ ئەوەشدا چاکه له ئیستاوه چەند قوتانخانەیەکی نموزەجی بۆ هەندێ مامۆستا بکرێتەوه که لەبوارەیی کارەدان و بیر و بۆچوونی پەروەدەو چاکردنیانی پلانی خوێندنیان هەیه که قوتابی بەرەوه بیرکردنەوه دەبەن نەك لەبەرکردن و نوسین و وتنه که تێ نەگەشتوو تا ئەوەان هەیه توانایی قوتابی بزەوێن به راستەرەویی داهێندا و هێدیی هێد گۆرانکار له قوتابخانەو بەرنامەکاند بکرێت. ئەوەش به دایەلوگی بەرپرسیارانه دێته دیی لەگەڵ مامۆستادت و دوابەدوایی ئەو دیەلوگانه دەکرێت قوتانخانەیی نموزەجیی بکرێتەو له بەر رۆشنایی ئەو سەر ئەنجامانه که به دەست هاتوون.

بیرکردنەوه پرۆسێسکه که مرۆڤی تێکشکاو لێبێبەش نیه بەڵام کاتێك تراژیدیایه بیرکردنەو بەخۆ هەڵخەڵاتاون کۆتایی دێت ژیانا مانایی کۆمێدی وەردوگرێت و بەرپرسیاریی مانایەکی نابێت . جا دەوڵەتەکەی نێچرەوان بەرزانی چوون بیر لەم پێشنیاره دەکاتەوه، ئەوا رۆژگار ئاشکرایی دەکات .